

Západočeská univerzita v Plzni

Filosofická fakulta

Bakalářská práce

Vzdělávání žen v renesančním Španělsku

Nikola Dvořáková

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Vzdělávání žen v renesančním Španělsku

Nikola Dvořáková

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Černá, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji vedoucí mé práce PhDr. Janě Černé Ph.D., za rady a čas, který mi věnovala.

Obsah

1. Úvod	1
2. Charakteristika renesančního Španělska	3
3. Vnímání žen v renesanci.....	7
3.1 Žena a její role ve společnosti.....	7
4. Vzdělávání žen.....	11
4.1 Vývoj v Evropě	11
4.2 Španělská výuka.....	14
4.3 Terezie z Ávily a její cesta k moudrosti	16
5. Žena renesanční doby.....	18
5.1 Oliva Sabuco de Nantes y Barrera	18
5.1.1 Život	18
5.1.2 Žena podle Olivy Sabuco.....	19
5.1.3 Dílo.....	21
6. Závěr.....	28
Resumé	30
Seznam použité literatury a prameny	32

1. Úvod

Cílem mé práce je analýza problematiky vzdělávání a intelektuálního formování ženy v renesančním Španělsku. Zároveň představuje chápání ženy ze strany společnosti. Pozornost je věnována teoretickým spisům o vzdělávání žen. Dále se v práci věnuji myšlenkám samotných španělských vzdělaných žen či filosofek. Mou snahou je také poukázat na specifika španělského intelektuálního prostředí raného novověku.

Hlavním předmětem mé práce je renesanční žena a její intelektuální možnosti. Za pomoci reprezentativních dobových myslitelů a relevantní sekundární literatury současných autorů zabývajících se otázkou žen a ženského vzdělání jsem se pokusila shromáždit a porovnat postoje v dobovém vnímání ženy a ukázat podstatu jejího vzdělání.

Základ mé práce tvoří čtyři kapitoly, které jsou dále členěné do podkapitol. V první kapitole přiblížím renesanční Španělsko a poukáži na historické události a významné osobnosti této doby. Budou zmíněny vzdělávací instituce, které ve Španělsku určitým způsobem přispěly k formování myšlení tehdejších intelektuálů.

Druhá kapitola s názvem *Vnímání žen v renesanci* bude zaměřena na charakteristiku renesanční ženy. Zabývat se budu postavením ženy ve společnosti, vytvořím analýzu ženských rolí, které jí byly přisuzovány, převážně se zaměřím na názor, že žena byla stvořena proto, aby se stala matkou. I proto se budu věnovat ženám, které se této role zřekly a vybraly si život v klášteře. Také zmíním vylučování žen ze společnosti, zejména ze strany církve.

Ve třetí kapitole budu provádět analýzu vzdělávání žen v renesanční epoše. Hlavní myšlenky budu čerpat od Margaret L. Kingové (*Renesanční žena*) a jejího popisu vzdělání ženy z různých společenských vrstev, doplněné o sekundární literaturu. Kladen bude důraz na rozdíl mezi vzděláním ženy na začátku renesance - kde žena byla spojována se symbolem větene a jehel a tím bylo ovlivněno i její vzdělání, a konec renesance - kde se stal nový symbol ženy – „neinteleuálka“. V podkapitole *Španělská výuka* se budu zabývat názory Juana Luise Vivese (*De Institutione Feminae Christianae*) a interpretovat jeho stanoviska týkající se vzdělání a výchovy ženy.

Pozornost věnuji ženám, které si vybraly duchovní cestu, a dostalo se jim vzdělání v klášteře. V podkapitole věnované Terezii z Ávily přímo ukáži, jaké vzdělání se těmto ženám dostávalo.

Ve čtvrté kapitole podrobím zkoumání mnou zvolenou španělskou vzdělankyni Olivu Sabuco de Nantes y Barrera, zaměřím se na její života a vzdělání. V podkapitole *Žena podle Olivy Sabuco* uvedu příklad názoru na ženy podaný španělskou intelektuálkou Sabuco. Její myšlenky doplním o Vivesovo vnímání ženy, který napsal vlivný spis a manuál o vzdělávání žen. Zejména se budu zabývat jejím dílem *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*, kde chci vyzdvihnout určité problémy, kterými se Oliva ve své knize zabývá a podložit její názory o sekundární literaturu s lékařskou tematikou, jelikož sama Sabuco se tomuto tématu ve svém spise věnuje.

Cílem mé práce není snaha o celkové zmapování vzdělávání ženy a jejího intelektuálního vývoje v renesanční epoše - to je obecného hlediska nemožné. Pouze se snažím přiblížit problematiku vzdělání ženy v renesanci a poukázat na autory, kteří se tímto problémem zabývali. Ve své práci se pokouším zachytit způsob intelektuálního formování ženy, primárně ve Španělsku, a jak k tomu přistupovala společnost v renesanční době.

2. Charakteristika renesančního Španělska

Termín renesance vznikl až v devatenáctém století, a označuje období, které začíná koncem 15. století a počátkem 16. století. Například ale Schmitt ve své knize *The Cambridge History of Renaissance Philosophy* toto období datuje už od roku 1350. Kdy přesně jedna epocha končí a druhá začíná je jedním z prvních problémů renesance. V různých zemích se toto období určuje odlišně. „Ve Španělsku se raný moderní věk zrodil roku 1492, kdy bylo dobytím Granady završeno vyhnáním Maurů a židů, což vedlo ke ztrátě velkého počtu vzdělaného obyvatelstva, a také kdy Kryštof Kolumbus přistál na západní polokouli a objevil Nový svět.“¹

Příchod Isabely Kastilské na trůn roku 1474 sjednocuje království Kastilie a Aragonie. Monarchie katolických králů bude mít před sebou jedno z nejvíce prosperujících období ve své historii, které se nazývá „zlatý věk“ v historii Španělska.² Renesance ve Španělsku se utváří pod vládou katolických králů. Isabela Kastilská, řečená též Katolická, svým sňatkem s následníkem aragonského trůnu Ferdinandem II. pak vytvořila předpoklady ke sjednocení celého Španělska. Díky tomu se Španělsko na poli mezinárodních vztahů projevovalo jednotným hlasem a mohlo se stát evropskou velmocí. Podporou Kolumba při jeho cestách Isabela pomohla k objevení nového kontinentu. Její manžel král Ferdinand II. Aragonský patřil k nejschopnějším evropským renesančním vladařům.³ Jak Machiavelli napsal: „Ačkoliv zpočátku neseseděl příliš pevně na svém trůně, neustálými a úspěšnými výboji se stal prvním mezi křesťanskými králi. Dobył si respektu a slávy.“⁴

Španělsko se spolu s Portugalskem staly koloniálními mocnostmi. To bylo jedním z důvodů založení Casa de la Contratación roku 1503 v Seville. Z původně administrativního a obchodního charakteru se poslání této instituce rozšířilo i na

¹ Johnson, *Dějiny renesance*, s. 8

² Floréz, *El humanismo científico*, s. 20

³ Bauer, *Toulky minulostí světa*, s. 14

⁴ Machiavelli, *Vladař*, s. 77

vědecké aktivity. Působili zde mnozí významní kosmografové a matematici, kteří shromáždřovali a dál řirili informace o Zřpadnřch Indiřch.⁵

Ze řpanřlska postupně vyrřstala mocnost s vřznamnřm vlivem ve Středomořř, ba i v Itřlii, neboř k sobě připojilo Baleřrskř ostrovy, Sardinii, Sicřlii a Neapol, a to dokonce jeřtř předtřm, neř na řpanřlskř trřn nastoupil v roce 1516 Karel I. a neř bylo jeho volbou za Karla V., cřsaře Svatě řřše řřmskě, v roce 1519 vytvořeno nejvřtřř mocenskěho uskupenř v Evropě a na světě. V přuběhu 15. stoletř se řpanřlskě kontakty s renesanční Itřliř zvřtřovaly, a řlechtickě a arcibiskupskě paláce se stávaly střediskem humanistickě vzdělanosti.⁶

Monarchie Ferdinanda a Isabely zařala mřt dvě ideologickě linie, kterě se mřřou zdāt břt rozporuplně, ale existovaly vedle sebe, coř vedlo k rřznřm konfliktřm. Na jedně straně nřbořenskě, kterě vedly k inkvizici. Na straně druhě otevřenř humanismu a s nřm i nřpady, kterě hned vstoupily do konfliktu s nřbořenskou ortodoxiř. Nicmėně v pozdnřm patnřctěm a v přuběhu řestnřctěho stoletř na univerzitě v Salamance spolu koexistovali stařř profesoři filosofie, teologově, přravnřci, lěkaři, a velkř počet učitelř a lidř s novřmi nřpady a myřlenkami, kterř mřli mnoho přřznivcř. Těmřto vřemi lidmi byl humanismus uveden v evropskě kultuře 15. a 16. stoletř.⁷

Isabela Kastilskř a Ferdinand Aragonskř podporovali řřřenř humanistickě vzdělanosti ve řpanřlsku. S osobnř podporou od samotně Isabely se o zvřšenř vzdělānř pokouřel řpanřlskř humanista a kosmograf Antonio de Nebrija (1444-1522), kterř zřskal vzdělānř v Itřlii. Dalřř vřznamnou osobnostř byl regent řpanřlska v době nepřřtomnosti Karla V., dřslednř reformātor frantiřkānskěho řrādu a vřznamnř mystickř teolog Francisco Jimėnez Cisneros, kterř v roce 1509 zalořil v Alcalā de Henares Complutskou univerzitu pro vzdělāvānř kněřř v novřch humanistickřch metodāch.⁸

Renesanční humanismus se nesnařil o něco nověho, nřbrř chtěl ořivit antickou tradici. Humanistě svě myřlenky rozvřjeli v rozhovorech a diskuzřch, kterě se ale nekonaly na univerzitnř přdě, jelikoř ta se k nim stavěla nepřrřtelsky. Odmřtānř

⁵ Černā, *Ořitā svědectvř*, s. 11-12

⁶ Johnson, *Děřiny renesance*, s. 47

⁷ Florěz, *El humanismo cientřfico*, s. 21

⁸ Johnson, *Děřiny renesance*, s. 48

humanismu bylo méně důrazné v novějších institucích, které se nemusely držet „tradičních vzorů“. Například univerzita v Alcalá byla jednou z těch škol, která nové myšlenky humanistů nezavrhovala, a které se mohly diskutovat přímo na univerzitní půdě.⁹

Za počátek přijímání západoevropského humanismu za vlády Katolických králů lze považovat okamžik, kdy se význační italští vzdělanci začali usazovat ve Španělsku. Jeho rozkvět pak nastává v době šíření erasmismu¹⁰, na němž se podílela mladá generace z univerzity v Alcalá de Henares. Kardinál Cisneros velmi usiloval, aby Erasmus Rotterdamský učil ve Španělsku. Přizval ho k práci na mnohojazyčné bibli a nabídl mu místo na katedře.¹¹ Vliv Erasmove křesťanského humanismu na celou Evropu je v 16. století neobyčejně hluboký. Jeho stoupence nalézáme v celé katolické i protestantské Evropě. Jeho současník, španělský humanista Juan Luis Vives zastával názor, že je nutné přiblížit jazyk filosofických děl obecnému literárnímu a běžnému hovorovému jazyku.¹²

„Humanismus této epochy je spíše než vědeckou činností spjat s literární tvorbou, prohloubené rozvinutí humanistických idejí nacházíme v díle Cervantesově, ovlivněného dílem Erasma *Chvála bláznovství*.¹³ Cervantes byl první španělský spisovatel světového významu a jeho román *Don Quijote* je posledním slovem mizejícího světa středověku a prvním slovem, který se dotýká tehdejšího moderního života.¹⁴

Jednou z forem španělské filosofie je mystika. „Miguel de Unamuno existenci španělské vědy popírá a filosofie se podle něj nikdy nerozvíjela. Za jedné španělské filosofy Unamuno považuje pouze mystiky.“ Podle Jany Černé (*Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*) s touto tezí nemůžeme souhlasit – ve Španělsku se rozvíjela mimo mystiky také historia naturalis či tzv. vědecký humanismus.¹⁵ Ve Španělsku v 16.

⁹ Burke, Společnost a vědění, s. 53-55

¹⁰ Ideologický směr renesančního humanismu zaměřený na myšlenky Erasma Rotterdamského, který měl velký vliv ve Španělsku v 16. století. Největšími erasmi ve Španělsku byli Juan Luis Vives a bratři Alfonso a Juan Valdésové. (Asensio, *El erasmismo y las corrientes espirituales fines*, s. 31-99)

¹¹ Tamtéž, s. 48-49

¹² Gorfunkel, *Renesanční filosofie*, s. 140

¹³ Tamtéž, s. 211

¹⁴ Johnson, *Dějiny renesance*, s. 48

¹⁵ Černá, *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*, s. 13

století žily dvě významné osobnosti mystiky. Je to reformátorka a básnířka Terezie z Ávily. Druhým autorem mnoha spisů je Tereziin duchovní přítel a zpovědník Juan de la Cruz, též zvaný „mystik temné noci“. Tydlitátová a jeho tvorbě říká: „Jeho duchovní básně jsou snad tím nejsilnějším, co bylo kdy napsáno o touze duše po absolutnu a o její procházení nejhlubší krizí.“¹⁶

Fakt, že se renesanční Španělsko otevřelo Evropě se nejvíce projevil v oblasti výtvarného umění. Jedním z prvních renesančních španělských malířů byl Pedro Berruguete, otec sochaře a architekta Alonsa Berrugueta, v jehož tvorbě se ještě prolíná původní vlámská orientace španělského malířství s prvky rané italské renesance.¹⁷ V architektuře vznikl kombinací pozdní španělské gotiky, mudéjarského stylu a vlivu germánské oblasti styl, nazývaný sloh Katolických králů, v němž se spojila gotická tradice s nordickým realismem a španělským smyslem pro barokní hojnost.¹⁸

¹⁶ Tydlitátová, *Dějiny přemýšlení o náboženství a víře*, s. 77-78

¹⁷ Speake – Bergin, *Encyclopedia of the Renaissance and the Reformation*, s. 53

¹⁸ Ubieto, *Dějiny Španělska*, s. 218

3. Vnímání žen v renesanci

3.1 Žena a její role ve společnosti

Odvěký boj mezi mužským a ženským pohlavím je zvláštní záležitostí. Od té doby, co se v literatuře začala zobrazovat Eva, muži po ženě toužili, obdivovali její něžnost, měli s ní děti, idealizovali si jí, byli na ni závislí, psali o ní básně. Přesto mezi mužem a ženou zůstala jistá prohlubeň, byli si cizí a někdy to přerostlo až v nenávisť. Muži se k ženám občas chovali, jako by byly původkyně všeho zla. A i přesto byly někdy ženy znázorňovány jako lepší polovina muže.¹⁹

Už v antice je žena chápána jako bytost, která není schopná rozumové aktivity a její podstatou je podřízenost muži. Podle Aristotela je žena potřebná jen na to, aby muž do ní vložil semeno a to se tzv. „dopeklo“ a ona mohla porodit dítě. Muž je tím, kdo je aktivní, kdo dává formu, a žena je pouze pasivní hmota, která dává muži materiál.²⁰ V renesanci žena svádí zápas o vlastní individualitu, je jakoby bez tváře. Jsou pro ni určující role matky, dcery, vdovy, panny či prostitutky. Na sklonku renesance jsou její role upevněny, zejména pak role matky, a určeny jejím pohlavím, tím pádem její životní podmínky se mění k horšímu.²¹

Byla tedy žena schopná se sama prosadit a nějak přispět svým myšlením v tehdejší světě ovládaném muži? Dle Kingové žena v očích mužů měla tři podoby. Manželka neboli matka, která byla plodným a výkonným ručitelem rodinného jmění a rodinné cti. Vdova chápána jako stará žena, byla dělnicí, bytostí závislou, provinilou matkou nebo čarodějnicí. A poslední dcera- panna byla obávaným břemenem nebo naopak „výhodným zbožím“ při obchodním vyjednávání nebo se stala přínosem z duchovního hlediska, čili šla sloužit Bohu.²²

Dcery, které neměly takovou cenu jako synové, byly určité pojivo mezi mužskými hlavami rodin. Údělem dcery bylo projít si všemi životními fázemi, tedy dcery – panny, matky- manželky, vdovy - stařeny. Renesanční žena, která se nechtěla

¹⁹ Polišenský, J. – Ostrovská, S. *Velké a malé ženy v dějinách lidstva*, s. 5

²⁰ Kalnická, *Filosofky v dějinách evropské filosofie*, s. 9

²¹ Kingová, *Žena renesance*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s.210

²² Tamtéž, s. 223

stát matkou a manželkou a rozhodla se pro život zasvěcený Bohu. Byla sice ochuzena o děti, ale zároveň se zbavila všech pout, která by ji svazovala.²³

Jednou z fází života renesanční ženy bylo manželství, které ve většině případů bylo chladné, jelikož žena byla nástrojem, kterým se majetek z původní rodiny přenesl na novou. Tehdy bylo manželství svazkem na celý život a jen ve vzácných případech přišlo odloučení. Žena byla v péči o své tělo i ve společenských vztazích podřízena vůli jiných, a tak není divu, že v manželství se její osobnost vytrácela. Mnohým renesančním ženám z vyšších vrstev, právně i ekonomicky podřízeným manželovi a omezovaným poučkami teologů a odborníků, skýtala jedinou svobodu moc disponovat s věnem: byla prostředkem, jak zajistit budoucnost dětem, jakousi ekonomickou obdobou výsadního práva na mateřství.²⁴

Hlavním cílem renesanční ženy bylo mateřství, a výchova dětí byla jejich životním posláním i povoláním. Finančně zajištěné ženy rodily mnohem častěji než chudé, a to proto, že se snažily zajistit dědice, na kterého by přešel majetek. Matky hrály důležitou roli ve výchově dětí. Radily starším dětem, převážně synům, a vedly je životem. Korespondence, příručky i deníky sloužící k tomuto účelu se staly významným žánrem literatury psané ženami.²⁵ Španělský humanista a teoretik pedagogiky Juan Luis Vives pokládá matku za významnou osobnost ve výchově dětí. Matka děti učí mateřský jazyk, vštěpuje jim lásku ke ctnostem, a odrazuje je od hříšných požitků, matka je tím, kdo je první příkladem pro dítě. Proto je důležité při výchově dětí dodržovat disciplínu a přísnost, kterou viděl i u své matky. Matka dítě ovlivňuje už od narození a utváří v něm určité chování. „Nevím, čím to je, ale společně s mateřským mlékem nenasáváme jen lásku, ale také předpoklady k jistému chování.“²⁶

Pokud se žena vzdala života v manželství, stala se z ní řeholnice. Ženské kláštery vznikly spolu s mužskými už za doby raného křesťanství. Některé ženy do náboženské instituce nevstoupily dobrovolně, ale byly nuceny z ekonomických důvodů. Některé jeptišky, které přišly do kláštera z donucení, po sobě zanechaly písemnosti, v nichž prezentují své názory. Jeptišky tvořily významnou část vzdělaných žen. Ženy v

²³ Tamtéž, s. 224

²⁴ Kingová, Žena renesance. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 215.218

²⁵ Tamtéž, s. 210-211

²⁶ Vives, *De institutione feminae Christianae*, str. 270

klášterech měly dost času naučit se číst a psát, a tak mohly sepisovat díla, obvykle zbožného charakteru. Mnoho žen ale hledalo v náboženském životě klid a důstojnost.²⁷

Nakonec se Kingová zmiňuje o ženách Amazonkách neboli mužatkách. Musely se potýkat se zamítavými názory na ženské schopnosti. Díky tomu byl vytvořen model nové ženy náhradou za ženu v rodině či v klášteře. Jednalo se o ženy nebezpečně schopné, něco mezi pannou a stařenou. Tento model se dá nejlépe spatřit u žen snažící se získat politickou moc. Krásným příkladem takovéto ženy byla Johanka z Arku, která bojovala v mužském brnění za svého krále. V pozdějších letech byla uctívána, ale její generace ji zavrhlá a označila za čarodějnici. Běžně se stávalo, že šlechtičny často musely převzít správu nad majetkem a obranu panství, když byl manžel nepřítomen, tedy zhostit se ryze mužské práce. Ale pozoruhodné na Johance z Arku bylo, že jednala z vlastní vůle či vůle boží a nebyla k tomu nucena okolnostmi.²⁸

V západní Evropě na počátku novověku probíhal hon na Židy a na čarodějnice. Od církve a světských soudců byli označeni za nebezpečné Satanovy pomocníky. Toto stanovisko sahá už do minulosti, ale díky knihtisku se v renesanci rozšířilo.²⁹ Pohled na ženu na začátku 16. století nám ukazují Sprenger a Kramer, kteří nás ve svém spise *Mallues maleficarum* (Kladivo na čarodějnice) ujišťují, že ženské pohlaví je podezřelejší, je slabé a překypuje prudkými vášněmi. Ženy nejsou tak dobře vybaveny rozumem a ovládá je představitost, jsou toulavé, pobíhavé a hádavé. Obvinění, která byla přisuzována druhému pohlaví, byla neustále zobecňována teology a moralisty. Benedictiho (15-1593) výkladem pojmu *MVLIER*³⁰ můžeme charakterizovat „zlou, nezávaznou ženu“, ale i tak je tento výklad nebezpečný pro celé ženské pohlaví, když se má týkat pouze „ženy zlé“. Církevní autority šířily panický strach z ženy i jejího podřízeného postavení.³¹

²⁷ Tamtéž, s. 224-227

²⁸ Tamtéž, s. 234

²⁹ Delumeau, J. *Strach na Západě ve 14.-18. století. II : obležená obec* s. 142

³⁰ Benedictiho výklad pojmu *MVLIER*: M- žena je marnost nad marnost, V- vzteklá vzteklota, L- lakotná rozhazovačka, I- ideální příklad zla, E- rozzuřená Erynie, R – rozmařilá rozmařilost (Benedecti, *La somme des pechcez*, s. 348)

³¹ Delumeau, J. *Strach na Západě ve 14.-18. století. II : obležená obec*, s. 165

Po celé 15. století přibývá procesů s čarodějnicemi. Teoretické spisy dávají podněty k pronásledování, které jsou ale inspirovány zkušeností soudců.³² „Čarodějnictví se nejprve stává nástrojem osvobození pudů. Nevyhnutelné konflikty uvnitř společenství, v němž převládá každodenní osobní styk, se řeší v atmosféře násilí nebo použitím násilí institucionální cestou.“ Hony na čarodějnice, odrážející velký zmatek u venkovanů, by nepropukly, kdyby neexistoval místní strach z očarování, minimální společný postoj místních lidí, bez jisté lidové podpory.³³ „Epocha, která se tolik obávala posledního soudu d'ábla a jeho pomahačů, dala nový rozměr tisíciletému strachu z „druhého pohlaví“. I přes jistá zlepšení tato epocha obviňuje ženu více než kterákoliv jiná. Myšlenka, že žena není horší ani lepší než muž, je pro mnoho vzdělanců cizí.“³⁴

³² Tamtéž, s 194

³³ Tamtéž, s 223-228

³⁴ Tamtéž, s. 190

4. Vzdělávání žen

4.1 Vývoj v Evropě

Ženám, ale i mužům, z chudých vrstev se formálního vzdělání nedostávalo. Zato ženy ze středních a vyšších vrstev byly vedeny k ručním pracím, četbě náboženských textů, k mlčenlivosti a poslušnosti. V první řadě takovéto vzdělání mělo pěstovat určité povahové rysy, které jsou vhodné pro manželství. A za druhé, je mělo naučit všemu pro správný chod domácnosti.³⁵

Podle Vivese, který se vzděláváním žen zabýval, má žena stejnou možnost dosáhnout moudrosti jako muž. Ale ženy musí být bedlivě střeženy před nepřístojnostmi, jelikož jejich cílem je vzdělání počestnost a cudnost. Tento rozporuplný názor nám vlastně říká, že žena by se učit měla, ale neměla by se učit přespříliš. Za vhodné se považuje znalost dobrých mravů, bible a prostých mravních zásad, za nevhodné považoval filosofii, vědu a rétoriku. Nástrojem proti zahálce je modlitba, četba a práce, ale jiný světský cíl by ženy neměly mít.³⁶

Výchovou k mlčenlivosti, zdrženlivosti a slušnosti byla jejich osobnost utlumena. Všeobecně bylo uznáváno, že ženské vzdělání by mělo tvořit základ v tkaní a šití. A byl natolik rozšířený, že jehly a vřetena se pro generaci intelektuálek staly symbolem jejich útlaku. Například francouzská spisovatelka Cathrine des Roches (1542-1587), slíbila, že své vřeteno bude milovat na věky a bude ho držet v jedné ruce, zatímco ve druhé bude držet pero.³⁷

Na začátku renesance byla evropská kultura strukturovaným rámcem s negativním postojem k ženám. Humanismus se v této době stal dominantním intelektuálním hnutím v Evropě. Bylo to hnutí vedené muži, kteří přijali hodnocení žen z antických textů a obecně rozšiřovali misogynii vnímání ženy. Humanisté zakládali školy, aby stanovily vzor pro výuku základního a středního vzdělání.³⁸

³⁵ Kingová, *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 237

³⁶ Tamtéž, s. 237

³⁷ Kingová, *Renesanční člověk a jeho svět*, s.238

³⁸ Kingová, M. L. – Rabil, A. Jr. Introduction to the series. *The other voice in early modern Europe*, s. 16

I díky humanismu se výše společensky postaveným ženám dostávalo klasického vzdělání (četba, vhodné společenské chování) a v kombinaci profílace vlastností a ručních prací. Některé dívky chodily i do školy, například ve Florencii se učilo ve 14. Století 8000-10000 chlapců a děvčat na základních školách, ale pouze chlapci postupovali do škol, kde se vyučovalo počtům. V Londýně roku 1561 byla založena krejčovská škola, kde se dívky mohly vzdělávat. Další školy pro dívky byly budovány po celé Anglii a v nichž se vyučovalo čtení, náboženství, předení a tkaní. I díky všem vzdělávacím institucím, které se zakládaly v Evropě, se dívky z chudších vrstev začínaly učit číst a psát.³⁹

Vliv humanismu, protestantismu a jejich vzdělávací projekty se snažila potlačit protireformace, která tento vliv považovala za zhoubný. Po celé severní Itálii se šířila křesťanská výuka, která měla za cíl dívky připravit k duchovnímu životu za zdi kláštera, postupně se ale změnila na praktickou výuku k mateřství. „V několika aristokratických internátních školách voršilek se dívkám dostávalo vyššího vzdělání s výukou latiny, italštiny zeměpisu, slohu a náboženství“⁴⁰

Podle Kingové nejsilnějším podnětem k ženské výuce byl protestantismus. Bůh promlouvá skrze bibli, proto by se všichni lidé měli naučit číst, aby se s Bohem mohli usmířit. Luther měl plán pro založení škol, kde by ženy četli hodinu z bible. Takovéto školy byly založeny například v Hamburku či v Brémách.⁴¹

V 16. století se zrodil fenomén „vzdělaná žena“. Vznikl ve skupině, kde si ženy vybíraly nejkvalitnější učební látku, která byla zatím k dispozici jen mužům. Byly to předchůdkyně humanistek a měly výbornou znalost latiny, a zabývaly se různými uměleckými žánry. Intelektuální obec nesouhlasila s tak rozsáhlým vzděláním ženy, a považovala ho za odpudivé. V jejich dílech byly vedeny útoky proti takovýmto ženám, zejména pak proti Lauře Ceretě a Isottě Nogarole, kterou učil humanista z veronské školy.⁴²

Musíme si uvědomit, že definice vzdělání a „vzdělaná žena“ jako pojmů nejde jednoznačně formulovat. Tyto pojmy se vždy vázaly k určité sociální situaci, stejně jako

³⁹ Kingová, *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 238-239

⁴⁰ Tamtéž, s. 239

⁴¹ Tamtéž, s. 239

⁴² Tamtéž, s. 240

účel ženské výchovy.⁴³ „Ženy nejen tohoto období byly vzdělávány podle vžitých a uznávaných standardů. Snahou jakýmkoliv způsobem hodnotit humanistické vzdělávání bychom podcenili toto vývojové historické hledisko.“⁴⁴

Představitelka renesanční doby, které své současnice převyšovala, byla královna Alžběta z rodu Tudorovců. V mládí studovala u Aschama (1515-1568, anglický renesanční prozaik), který napsal, že není vzdělanější ženy, než je Alžběta. Naučila se plyně latinsky, také dobře ovládala řečtinu, věnovala se historii, teologii, filosofii a dalším vědám, které se učily na tehdejších univerzitách.⁴⁵ I přes potíže, které ji potkávaly během jejího života, získala značné vzdělání.⁴⁶

Pokud by byly vzdělané ženy sledovány s podezřením na sexuální provinění, ženy, které hledaly vzdělání tváří v tvář, se ocitly před zoufalou překážkou a to předpokladem, že jsou od přírody neschopné učení. Průkopnicemi ve vzdělání žen byly italské humanistky, kterým se podařilo dosáhnout gramotnosti v latině, měly znalosti v klasické a křesťanské literatuře a celkově se staly rovnými mužům. Jejich díla nepřímou nebo jasně vyvolávají otázky týkající se sociálních rolí žen. Snaží se popsat problémy, s kterými se ženy musí vypořádat, dále se ženy pokoušejí vymanit z kulturního omezení, kterými jsou vázány. Prostřednictvím doučováním od otců, příkladem je Christine de Pizan, dosáhly pokročilejšího vzdělání. Pouze tehdy, když byly ženy vzdělané na stejné úrovni jako vysoce postavení muži, byly schopny získat větší oporu, k tomu, aby mohly trvat na své důstojnosti lidské bytosti jak morálně, tak i intelektuálně, a mohly se tak stát rovnoprávnými bytostmi vůči mužům.⁴⁷

Nakonec Kingová přichází s názorem, že na začátku 17. století vlna vzdělanosti žen začala upadat. Novým symbolem doby měla být „žena-neintelektuálka“. Ženy, v lepším případě, měly vynikat ve znalostech tance, malování, hudby a cizích jazyků, aby mohly pobavit společnost a zaujaly muže. „Tradiční schéma ženské vzdělanosti – tkaní, šití, mlčení a cudnost – nahradil jiným, skutečnému obrazu ženy stejně škodlivým.“⁴⁸

⁴³ Whitehead, *Woman's Education in Early Modern Europe*, s. 12

⁴⁴ Whitehead, *Woman's Education in Early Modern Europe*, s. 12

⁴⁵ Tamtéž, s. 241

⁴⁶ Polišínský - Ostrovská, *Ženy v dějinách lidstva*, s. 48

⁴⁷ Kingová, M. L. – Rabil, A. Jr. Introduction to the series. *The other voice in early modern Europe*, s. 15

⁴⁸ Kingová, *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 241

4.2 Španělská výuka

Vives napsal spis *De institutione feminae christianae*, ve kterém píše o vzdělání křesťanské ženy. Toto dílo věnoval veličenství, královně Kateřině Aragonské. Hned v úvodu tohoto spisu odkazuje na Aristotela, který říká, že stát, jenž upírá ženám vzdělání, se ochuzuje o část svého blahobytu. A proto je důležité, aby se i ženám dostalo jistého vzdělání. Vives je přesvědčen, že vzdělání žen je nezbytné.⁴⁹ Dále vyvrací notorické předsudky ohledně žen, s tvrzením, že muž je stejně náchylný pro zlo jako je náchylná ženská inteligence, která se snadno svede na cestu zla. V učení nebere ohled na pohlaví, ale je zaměřen na celé lidstvo. Znalosti jsou největší zárukou čistoty, stejně jako neznalost je příčinou ztráty čistoty.⁵⁰ Každý by se podle něj měl cítit hrdě, ale skromně, a ještě lépe, s pokorou, která je pevným a správným základem dobrého a pravého vzdělání. Za tímto účelem by se měla pěstovat a zdobit duše znalostí věcí, s vědomím a praxí ctnosti, jinak člověk není člověkem, ale zvířetem. Dobré vzdělání je pro člověka tou nejlepší věcí, žádná jiná věc není tak vhodná.⁵¹

Podle Vivese výuka mladé dívky vyžaduje mnohem více péče než je obvykle nutná u muže. Od počátků je povaha člověka nakloněna na cestě k zlu, kterou jsme hnáni vlastním impulsem. Učené ženy jsou podezřelé pro mnoho věcí, jako kdyby učením zvýšily svou přirozenou nešlechtnost. Stejně tak to vidí i u mužů, u nichž se špatnost zvyšuje nebezpečným věděním. Ženy by se měly učit střídlivosti a cudnosti, které poskytují lepší charakter. Jsou to zbraně, které nás chrání od zlých tužeb v naší mysli. Vives je považuje za pravidla života a morálních zásad a doporučuje je pro učení žen, i když jejich znalost může být někdy škodlivá. Ale nechce přemýšlet nad tím, kam by vedla neznalost těchto pravidel, a zda by to bylo vůbec výhodné.⁵²

Sám Vives říká: „Ještě nikdy jsem nepotkal vzdělanou ženu, která by byla zlá, ale přirozeně nesmírně mnoho žen, které se staly jen těmi opovrženými a ubohými, protože nikdy nepoživaly požehnání věd a vlastního myšlení. Jedině nedostatek vzdělání je příčinou toho, že téměř všechny ženy jsou marnivé mysli, zakládají si na malicherných

⁴⁹ Vives, *De Institutione Feminae Christianae*, s. 45-46

⁵⁰ Fantazzi, *Introduction*, In: *The Education of a Christian Woman. A Sixteenth Century Manual*, s.16

⁵¹ Vives, *Los dialogos*, s. 395

⁵² Vives, *De Institutione Feminae Christianae*, s. 22-23

vnějších věcech, ve štěstí jsou domýšlivé, v neštěstí úplně trdnomyslné, a celkově velice nesnášenlivé a protivné“⁵³

Ženská motivace k učení by měla pramenit z toho, jak nejlépe vést poctivý život, ale měla by být opatrná ve svých úsudcích. Neměla by dát povolení svým závěrům, nebude-li je mít pevně schválené orgánem církve nebo jednomyslnou dohodou dobrých lidí. Během svátků a občas v pracovní dny musí číst a poslouchat texty, které pozvednou její mysl k Bohu a povedou její pocity ke křesťanskému klidu, což zlepšuje její morálku. Vives navrhuje autory spisů, kteří by se měli číst, ty ostatní považuje za nevhodné. Hlavním předmětem jeho odsouzení jsou rytířské romance lásky a války psaných v národních jazycích.⁵⁴ Naopak žena by se měla věnovat četbě evangelií, Platóna, Cicerona, Augustina, Seneky a jiných takových autorů, jelikož ty Vives považuje za vhodné.⁵⁵

Podle Vivese, když se žena učí číst, je dobré, aby se zaměřila na knihy, které ji učí morálku. Když se učí psát, nemusí napodobovat verše nebo zbytečné písně, ale spíše vážnou řeč či moudré a svaté citění Svatého Písma nebo spisy filosofů, které by měla opsat mnohokrát, aby jí zůstaly v paměti. Vives dále poukazuje na důležitost mluvy a to jak u žen, tak i u mužů. Je rozumné, že je člověk vybaven znalostmi mnoha různých předmětů, které jsou ku prospěchu sobě samému i státu, a že je obdařen zkušenostmi a učením, které mohou být rozšířeny a předány ostatním lidem.⁵⁶

K zaměstnání učitelky je Vives skeptický, protože žena je slabé stvoření, které jde snadno oklamat. Mohla by se sama přesvědčit o pravdivosti nějakého falešného názoru, který by předala svým posluchačům a snadno tak přenesla svoji chybu na žáky, kteří by ji ochotně následovali. U žen, které se špatně učí čtení, nesmí být vzdělání opomíjeno, a v tomto případě může jiná vzdělaná žena učit jinou v jejím věku, a to tím, že jí čte nebo si vyprávějí věci, které přečetly.⁵⁷

Na Pyrenejském poloostrově žily spolu křesťané a muslimové, takže se mnozí Arabové naučili nářečí, z nichž vznikla kastilština a katalánština. Začala plodná výměna

⁵³ Fantazzi, *Introduction*, In: *The Educacion of a Christian Woman. A Sixteenth Century Manual*, s. 2

⁵⁴ Fantazzi, *Introduction*, In: *the Educacion of a Christian Woman. A Sixteenth Century Manual*, str.18

⁵⁵ Vives, *De Institutione Feminae Christianae*, str. 39

⁵⁶ Tamtéž, str. 32

⁵⁷ Tamtéž, str. 32-33

vědomostí, například z hlediska rýmovaného básnictví, které bylo původně arabské, a v Evropě se prosadilo. Díky orientálnímu vlivu se prosadil přístup, kdy ženy byly více vnímány jako svobodné bytosti.⁵⁸

Díky objevení Nového světa se spousta žen v 16. století vydala na cestu za oceán. Usadily se na americké půdě a staly se zakladatelkami nejstarších kreolských rodin. Potomkem jedné z nich byla i sestra Juana Inés de la Cruz, mexická jeptiška žijící v 17. století. Podle Polišenského a Ostrovské je považována za největší básníčku Ameriky její doby. V jednom svém spisu podala obdivuhodnou obranu ženského intelektu. Juana se nikdy nechtěla vdát a tak jí nezbylo nic jiného, než vstoupit do kláštera. Díky tomu se mohla zabývat jen učením, aby dosáhla lepšího vzdělání. Jak ale říkala, do kláštera si převedla největšího protivníka a to samu sebe. A tak stále četla a učila se sama, bez cizí pomoci. Nakonec jí zakazovali číst, ze strachu z existence moudré ženy. Odmítala názor, že „ženy nejsou schopny studovat, zatímco muži, jen proto, že jsou muži, si myslí, že jsou mudrci.“⁵⁹ Byla to intelektuálka se stopami narcismu, co nikdy nenašla svůj klid. Velmi se odlišovala od karmelitánské reformátorky Terezie z Ávily, která se díky své literární činnosti stala významnou španělskou renesanční autorkou spisů s náboženskou tematikou.⁶⁰

4.3 Terezie z Ávily a její cesta k moudrosti

Do podvědomí společnosti se dostala žena, jejíž práce překročila úzkou hranici času, kdy své spisy psala, a ovlivnila mnoho spisovatelů po celém světě. Teresa de Cepeda y Ahumada neboli Terezie z Ávily, žila jako klášterní jeptiška, která psala o svých zkušenostech k poslušnosti mužským autoritám. Na rozdíl od své předchůdkyně sestry Teresy, práce Terezy z Ávily byly zveřejněny hned po její smrti, a získala slávu jako autorka a chválu jako světec.⁶¹

Světice se narodila roku 1515 do obchodnické rodiny. Od samého počátku musela Tereza čelit překážkám své doby, jelikož se narodila jako žena. Za prvé byla žena ve společnosti ovládané muži. Za druhé byla židovského původu a život ve Španělsku, kde

⁵⁸ Polišenský – Ostrovská, S. *Velké a malé ženy v dějinách lidstva*, s. 78

⁵⁹ Polišenský- Ostrovská, *Ženy v dějinách lidstva*, s.87

⁶⁰ Tamtéž, s. 87-88

⁶¹ Howe, *Education And Women In The Early Modern Hispanic World*, s. 59

převládali křesťané, nebyl nejspíš nejjednodušší. Přes tyto zjevné nedostatky Tereza získala ocenění jako spisovatelka a reformátorka.⁶²

Na rozdíl od sestry Teresy, jejíž rodina měla přístup do knihovny k textům vzdělaných přátel, Svatá Tereza byla v kontaktu se skromnější literaturou, typickou pro dívky jejího času a postavení, Tereza byla zpočátku vyučována doma. Její matka ji učila náboženským a domácím povinnostem, zatímco její otec se postaral o její duševní a mravní výchovu. Kromě čtení se naučila i psát. I přes její přístup k učení se nikdy nenaučila latinu a této mezery ve vzdělání později litovala. Měla znalosti v mnoha oborech, jako byla astronomie, historia naturalis, filosofie a teologie. Stručně řečeno, oplývala dovednostmi a učením, které byly výjimkou pro ženy z „dobré“ společnosti v její době.⁶³

Po smrti své matky strávila rok a půl v augustiniánském klášteře. Je pravděpodobné, že vzdělání z kláštera mělo jistou podobu s tím, které získala z otcovy strany. Svoji náboženskou a duchovní výuku získala jako jeptiška v klášteře La Encarnación, a její zkušenosti z domova a od augustiniánů utvořily její formální stránku vzdělání.⁶⁴

Ačkoliv veřejné mínění přisuzuje mužským i ženským klášterům významnou roli při poskytování vzdělání v renesanci, v praxi bylo umístování dětí do církevních domů výhradně za účelem vzdělání odsuzováno. Tento postoj vznikl od Fraye Hermanda de Talavera někdy o 70 let dříve před studiem Terezie. Biskup byl výhradně proti přijímání studentek, pokud nebyly určeny k profesi jeptišky.⁶⁵

⁶² Tamtéž, s. 59

⁶³ Tamtéž, s. 60

⁶⁴ Tamtéž, s. 61

⁶⁵ Tamtéž, s. 61

5. Žena renesanční doby

5.1 Oliva Sabuco de Nantes y Barrera

5.1.1 Život

Oliva Sabuco de Nantes y Barrera byla španělská autorka zabývající se filosofií a lékařskou tematikou. Narodila se roku 1562 a zemřela nejspíš v roce 1622. Zajímala se o interakci mezi fyzickými a psychickými jevy, a proto napsala sbírku lékařských pojednání, které se zaměřují na lidskou přirozenost a vysvětlení účinků lidských emocí na tělo i duši. Analyzovala teoretická tvrzení starověkých filosofů a ve své knize popsala teorii, kterou dnes můžeme označit jako aplikovanou psychologii.⁶⁶

Narodila se ve Španělsku ve městě Alcaraz matce Francisce de Cózar a otci Miguelovi Sabuco y Alvarez, který byl vzdělaným lékárníkem. Roku 1580 se věku 18 let vdala za Dona Acacio de Buedo.⁶⁷ I přes to, že toho moc nevíme o jejím formálním vzdělání, a podle Waithové ji teoretickou medicínu naučil otec. Díky tomu se orientovala v lékařských praktikách. Také byla seznámena s klasickým učením a filosofií 16. století.⁶⁸ Nějaký čas také žila v klášteře dominikánských jeptišek v Alcaraz, kde si osvojila klášterní zvyky. Zemřela kolem roku 1622.⁶⁹

V Alcatraz, kde Sabuco žila, probíhaly pedagogické reformy primárního a sekundárního vzdělání. Mladí chlapci získali základní vzdělání z rukou několika kněžských řeholnických řádů. Byly tu i kláštery určené pro dívky, včetně dominikánů a klarisek. Dívky mohly získat základní vzdělání v dominikánském klášteře. Ty, které projeví zvláštní nadání, se mohly stát soukromými studentkami v klášteře Santa Magdalena. Sabuco po matce zdědila dům, který přiléhá k tomuto klášteru. Můžeme se pouze domnívat, že Olivino dárčovství této budovy dominikánskému klášteru může být inspirováno její vděčností za roli, kterou mohlo hrát v jejím raném vzdělávání.⁷⁰

⁶⁶ Waithé, *A History of Women Philosophers: Medieval, Renaissance and Enlightenment Women Philosophers A.D. 500-1600*, s. 265

⁶⁷ Cannon, *The Education of Women During the Renaissance*, s. 65-66

⁶⁸ Waithé, *A History of Women Philosophers: Medieval, Renaissance and Enlightenment Women Philosophers A.D. 500-1600*, s. 268

⁶⁹ Cannon, *The Education of Women During the Renaissance*, s. 65-66

⁷⁰ Waithé, *Introduction In. New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 30-31

Sama Sabuco se zajímala o problémy vzdělávání a ve svém spisu *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre* kritizovala to, že ti, kteří si mohli dovolit zaplatit za studium, byli bez obav přijati, aniž by prokázali, zda studium vůbec zvládnou. Proto Oliva navrhovala nápravu. A to, že u jistých vědních oborů by měla být komise zkoušejících, kteří by zhodnotili schopnosti kandidáta, a na základě toho rozhodli o přijetí.⁷¹

Její teorie morální filosofie se opírá o začlenění tradičních pohledů etiky ctnosti. Dobro a zlo se ve světě prolínají a zlo může dobro vyhostit či naopak. Sabuco ve své teorie lidské přirozenosti popisuje existenci zla, jedním může být onemocnění, kterému se lze vyhnout, dalším je pak předčasné stárnutí. Sabuco podporovala umírněnost a střídmost v ovládnání emocí a vášní. Její teorie pochází z Platonova pojetí *sófrsyné*, kde je sebe-znalost použita k získání moudrosti a ctnosti. Střídmost a moudrost pak byly označeny jako odpovědi na zlo, protože dokázaly udržet lidský život v míru a štěstí mezi emocemi a duší.⁷²

5.1.2 Žena podle Olivy Sabuco

Jeden z pohledů, jak vypadala a byla vnímána žena v renesanci, nám přiblíží přímo španělská filosofka Oliva Sabuco ve své knize *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*. Na první pohled se zdá, že Sabuco následovala tradiční rozdělení renesančních symbolů, tedy že Slunce představuje muž a Měsíc charakterizuje ženu. Sabuco ustupuje od tradiční hierarchie, a to od toho, že teplo je lepší než vlhkost, a Slunce se staví nad Měsíc. Je to ještě více zarážející, když si uvědomíme jak hluboko je tato teorie zakořeněná. Muž jako Slunce se svými paprsky „napouští“ do matky svá semena a tím oživuje každé semeno rostlin a živočichů. Měsíc živí všechny bytosti vytvořené Sluncem. Slunce generuje, měsíc živí a společně vytvářejí život. Slunce je formální příčina, Měsíc materiální.⁷³

Na první pohled se tento postoj zdá jako Aristotelova teorie reprodukce, podle kterého žena je žena pasivní. Ale ve skutečnosti pojmy forma a hmota jsou u Sabuco

⁷¹ Tamtéž, s. 30

⁷² Tamtéž, s. 27-28

⁷³ Gianna Pomata, *Introducion*, In: *The True Medicine*, s. 58

odlišné. Pro Aristotela byly látka a forma určité protiklady. Hmota byla pasivní, zatímco forma byla aktivní a zprostředkování principu mezi nimi bylo jakési „strádání“. Pro Sabuco je tvar i hmota něco, co se vztahuje k sobě navzájem, ne jako protiklady, ale jako spolupracující partneři, kteří drží při sobě. Takže jak muž, tak i žena spolu aktivně spolupracují v reprodukci života. Žena jako Měsíc není pasivní a role muže v plození není důležitější než ženská role. Při čtení Sabuco se můžeme domnívat, že ženský element je zde prezentován jako ten důležitější, jelikož žena je ta, co dítě přivede na svět, muž jen přispívá svojí formou.⁷⁴

Sabuco používá tradiční kategorie horké, studené, mokré, suché, ale dává přednost vlhku před teplem. Stejně jako v renesanci bylo třídění do dvou skupin, například dobro a zlo, rozhodující v definici rozdílů pohlaví a sexuální posloupnosti. Mnoho renesančních lékařů ve svých textech uvádí, že žena je studená a mokrá, zato člověk, tedy muž, je horký a suchý. Každé pohlaví je charakterizováno pozitivními (horké, vlhké) a negativními (studené, suché) kvalitami. Sabuco nemění definici ženského principu, stále je žena definována jako studená a vlhká. V tradičním konceptu byl pár teplý/studený, kde muž zaujímá kladný pól, důležitější než pár vlhké/suché. Klasickým argumentem pro ženskou méněcennost bylo, že ženy byly obdařené nižší úrovní vrozeného tepla. V teorii Sabucové je pár vlhké/suché, kde žena zaujímá kladný pól, důležitější, staví radikální vlhkost nad vrozené teplo. Studený orgán mozek popisuje s ženskou metaforou jako důležitější než orgány, které jsou teplé, jako je žaludek či srdce.⁷⁵

Tato symbolická obrácená hierarchie byla v této době nepochybně odvážnou novinkou. V posledním desetiletí šestnáctého století byla tradiční vize sexuálních rozdílů v evropské medicíně vážně zpochybněna. Existuje určitý okruh lékařů, který tvrdí, že muži a ženy jsou stejně dokonalí ve svém pohlaví. Aristotelův pohled na ženu jako na „nedokonalého muže“ a „chybu přírody“ byl odmítnut obrovským množstvím lékařů a nahradila je myšlenka, že obě pohlaví jsou stejně důležitá v rozmnožování, přičemž každý je vnímán jako dokonalý dle vlastní funkce. Španělský lékař Luis Mercado, současník Sabuco, napsal v roce 1579: „Nevěřím, že žena je nedokonalý muž. Dokonalost všech přirozených věcí musí být zkoumána ve vztahu k přírodnímu záměru.

⁷⁴ Tamtéž, s. 58

⁷⁵ Tamtéž, s. 59

A ohled na cíl, pro který byla žena stvořena, mě přivedl k domněnce, že je stejně dokonalá jako muž.⁷⁶

5.1.3 Dílo

Muži v šestnáctém století se divili, jak žena ve 25 letech mohla napsat tak bystré pojednání o lidské psychice a medicíně. V roce 1903 José Marco uvedl, že Doña Oliva Sabuco nebyla spisovatelka, a tvrdil, že kniha byla napsána jejím otcem Miguelem. Mnozí kritici našli důkazy, kterými tuto teorii potvrzují. Jiní, jako například současná spisovatelka a profesorka na Clevelandské univerzitě M. E. Waithe, si kladli otázky týkající se rodinných událostí, které mohly mít za následek, proč se za autora knihy *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre* označil otec Miguel Sabuco. V jeho poslední vůli, kterou napsal pro jejího bratra roku 1588, píše, že uvedl její jméno jako autora, jen aby získala slávu a čest, ale autorem je on, a ne ona. Podle Waitthové nedávné studie obhájily její autorství, a usoudily, že autorkou je Oliva. Vzhledem k povaze svého materiálu, přitáhla pozornost inkvizitorů a její knihy byly spáleny. I proto je tu otázka, zda Miguel vehementně netvrdil, že on je autor, jen aby chránil dceru před nebezpečím, které by jí hrozilo, kvůli knize, která by nesla její jméno? Tato otázka zůstává stále nezodpovězená.⁷⁷

Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana, jak se celé dílo ve španělštině nazývá, se skládá ze sedmi částí, které jsou zvlášť pojmenované, a dvou příloh. První tři - Znalost sebe sama; Složení světa, tak jak je; Věci, které zlepší tento svět a jeho národy – načrtly teoretické obrysy a empirické základy pro další tři části - Léčba a opravné prostředky řádné medicíny; Správná medicína odvozená z lidské přirozenosti; Stručná interpretace lidské přirozenosti. Poslední částí je Správná filosofie přírodních věcí, člověka, světa, a neznámých věcí pro staré autory. První čtyři části jsou ve formě kolokvia, kde vystupují tři muži – pastýři: Antonio, Veronio a Rodonio. Antonio je nejstarší a zdoluhavě odpovídá na dotazy a připomínky svých společníků.⁷⁸ V tomto díle Oliva odhaluje medicínu prostřednictvím praktického pole, odkazuje na

⁷⁶Tamtéž, s. 60

⁷⁷Peréz, *The Feminist Encyclopedia of Spanish Literature: N-Z*, s. 529-530

⁷⁸Peréz, *The Feminist Encyclopedia of Spanish Literature: N-Z*, s. 529-530

řadu řeckým myslitelů, římských přírodovědců a ignoruje názory církevních otců. „Díky těmto rysům nás její práce přesvědčila, že Sabuco byla nezávisle smýšlející myslitelka.“⁷⁹

V první kapitole Sabuco popisuje mechanismus biologických a psychologických systémů souvisejících s nesouladem, který vzniká při nesprávné funkci lidského těla. Popisuje mentální funkce, které se vztahují k tomuto „postižení“, jak tento nesoulad Oliva nazývá, které zahrnují smutek, strach, melancholii, radost a jiné.⁸⁰ Každý z těchto stavů může způsobit disharmonii, která má vliv na život a zdraví člověka. Lidé mají racionální duši, kterou zvířata postrádají. Podle Sabuco jde hlavně o schopnosti jako je paměť, rozumná vůle. Pouze lidé prožívají bolest ze současnosti, smutek z minulosti, úzkost a strach z posmrtného života. V důsledku toho je člověk náchylnější k nemocem a zapříčiní mnoho náhlých úmrtí. Pro lidský organismus jsou nebezpečné emoce, které vyvolávají hněv a smutek. Těmto emocím Oliva říká „rozzlobený smutek“, na který člověk není připravený. Šok z nečekaného smutku je hlavní příčinu nemoci a smrti.⁸¹

V části s názvem *Složení světa* Sabuco navazuje na tradiční pohled, že hustší a těžší prvky se pohybují směrem ke středu a ven směrem k okrajům vesmíru se přesouvají lehčí prvky. Země je geografický střed vesmíru, jejíž dva „severy“ nebo póly jsou poněkud ploché. Její střed je ohnivý zdroj s vulkanickou činností, kde je také umístěno peklo. Dokonalost formy života se vztahuje na jeho umístění vzhledem ke středu Země. Vyšší formy života jsou ty, které se nacházejí v nebi, tedy Bůh.⁸²

Třetí kapitola je věnována pravidlům pro řešení sporů týkajících se ctnosti, zlepšení manželské a rodičovské praxe. Na otázku manželství se ptá Veronio Antonia a pokládá mu otázku: jaký muž by měl být nejlepší pro jeho dceru? Antonio preferuje muže, který je v nouzi s penězi, ale je dobrý, než muže s prostředky, který je špatný. Je jen na člověku, jak si tuto odpověď vyloží. Podle Antonia lidská počestnost a dokonalost z nebe nesestoupí ani není šířena reprodukcí, jako je tomu u rostlin. Rostlinám stačí jedno semeno, zato u lidí jsou potřeba dvě. Tak se rodí děti smíšené, nejsou úplně jako

⁷⁹ Waithe, Introducion, In: *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 15

⁸⁰ Tamtéž, s. 23-24

⁸¹ Sabuco, *Nueva filosofia de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*, s. 1-158

⁸² Tamtéž, s.159-177

otec ani jako matka, i když jsou někdy podobné jednomu z rodičů. Tento případ se stane, jestliže je jedno semeno silnější a zvítězí nad druhým. Dítě tak vezme podobu toho silnějšího, a díky tomu má také lepší vlastnosti. Ale běžně je dítě smíšené. To je důvod, proč hloupé děti pocházejí od moudrých mužů a ze statečných lidí vznikají zbabělci. Proto by si muži měli uvědomit, jak je důležité vybrat si manželku. Také záleží na jídle, které manžel či manželka jedli, jelikož určuje kvalitu semene. Špatné jídlo způsobuje špatné chování.⁸³ A proto ženy moc spoléhají na druhy, které si berou, protože z dvou dobrých věcí musí být výsledkem třetí dobrá, jelikož každý druh přispívá svojí polovinou. Sabuco cituje Aristotela, který děti srovnává s řetězem, jehož obě jeho poloviny dítě spojuje. Otec přispěl svojí polovinou a matka také. To je způsob, jakým otec i matka zůstávají vázání na dítě.

V kapitole *Léčba a opravdové prostředky řádné medicíny* Sabuco řeší, že chuť, vůně a potěšení nás přivádějí k omylu a přinášejí nám utrpení a nemoci. Měli bychom se vyhnout chutnému jídlu nebo o něm aspoň uvažovat jako o podezřelém. Dále bychom se měli vyhnout zahálce a návyky nečinnosti nikdy nepřijmout, protože mysl je od přírody aktivní a ostražitá, když se něčím zabývá. Zároveň aktivita zlepšuje naše zdraví. Také si musíme všimnout změn, které vytváříme a neobviňovat vnější příčiny. Musíme počítat s tím, že lidé ne vždy zůstávají stejní. Mění se jejich osobnost, emoce, ale oni to nevnímají. Pořád tu je pro nás nebezpečná hrozba, a to jsme my sami. Sami si určujeme, jestli budeme nešťastní a nemocní. A proto můžeme zajistit, abychom byli šťastní a zdraví. Musíme ale myslet na to, že dobré a zlé věci se vždy mísí dohromady. Každé zlo má dobré stránky a naopak. Proto bychom měli hodnotit současný den jako šťastný a neztrácet snahu za lepší zítřek.⁸⁴ Hlavním nástrojem fyzického zdraví a zdraví lidské duše je střídmost ve všech potěšeních, které život nabízí. „Renesanční humanismus prohluboval zájem o lidskou duši, která byla chápána jako duchovní opěrný bod ve vesmíru, který je ovládán nadpřirozenými silami dobra a zla.“⁸⁵ Střídmost jako hlavní nástroj lidské duše udržuje zdravý život a pomáhá dosáhnout stáří. Celý tento

⁸³ Tamtéž, s. 178-196

⁸⁴ Tamtéž, s. 197-221

⁸⁵ Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 224

mechanismus podporuje mír mezi duší a emocemi. Hlavní hrozbou pro lidskou rasu je člověk sám, protože neví jak využít tuto snadno dosažitelnou ctnost.⁸⁶

V páté části se zabývá chováním a temperamentem. Odkazuje na lékaře Galéna, který říkal, že tělo, které má vhodný temperament, od začátku vykazuje lepší zdraví, odolnost či chování. Zmiňuje se také o dlouhověkosti, která závisí na tom, jak dlouho je tekutina v mozku, Sabuco ji v knize označuje slovem „chilo“⁸⁷, a jestli je pořád v pohybu. U člověka v pozdějším věku se vyskytují malé úbytky, které jsou neškodné. Když se ale vyskytne větší úbytek této tekutiny, člověk je ve velkém nebezpečí. Stejně jako mozek mají srdce, játra a slezina své vlastní vitální, přirozené vlastnosti. Ale mozek je důležitější než například srdce, je zde totiž věčná duše, která prostřednictvím jistých forem vykonává funkce. Mozek snímá všechny rozumová a citová data. Rozum, vůle nebo božská duše se nacházejí v mozku, aniž by fyzicky zabíraly nějaký orgán, ale působí skrze formy, které přicházejí prostřednictvím smyslů. Sabuco lidský mozek přirovnává ke kořenům či stromům, protože rostou nebo se zmenšují v závislosti na fázi Měsíce. Z mozku vychází veškerý pohyb a akce. Různé příčiny vytvářejí různé efekty. Stejný důvod bude vždy produkovat stejný efekt. U lidí je jasné, že mozek je hlavním vchodem pro živiny, protože prostřednictvím mozku vnímáme chuť a tím rozhodneme, zda potravinu přijmeme nebo ne. Mozek distribuuje tekutinu, pocházející z jídla, stejně jako strom přijímá živiny z půdy pomocí kořenů. Na kvalitě této tekutiny závisí, zda je člověk zlý, dobrý, zdravý či nemocný (například účinky černé žluči způsobují deprese, ale je zodpovědná i za genialitu).⁸⁸ Proto duševní choroby přestaly být chápány jako Boží trest a uvažovalo se o jejich organických příčinách. „Vycházelo se z tradiční humorální interpretace.“⁸⁹ Mánie se vysvětlovala pomocí vzniku žluté žluči a melancholie pomocí černé žluči. Melancholie se může dostavit pokud je člověk často osamělý a straní se rozhovorům s ostatními lidmi. Melancholici by se měly vyhnout

⁸⁶ Sabuco, *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*, s 49-50

⁸⁷ Forma mozkomíšního moku, který cestuje žilní a nervovým plexem, kde zčervená, aniž by se smíchal s krví. Sabuco ho později identifikovala v srdci, játrech a slezině. (Waithe, 2007, s. 130-175)

⁸⁸ Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 224

⁸⁹ Tamtéž, s. 306

jídlům, které melancholii podporují, to jsou podle Sabuco ptáci s tmavým masem, úhoři, olivy, sýr a vše co má výraznou silnou chuť.⁹⁰

Tradiční tělesné šťávy a temperament, pomocí nichž renesanční lékaři vysvětlovali všechny chorobné stavy, se staly velkým předmětem diskuze. Zejména nové nemoci jako syfilis si pomocí modelu nerovnováhy temperamentu a tělesných šťáv vyžádaly jiná, nová vysvětlení.⁹¹ Sama Sabuco vysvětluje pomocí tělních tekutin vznik těchto nemocí – pokud není „chilo“ schopné se dostat z žaludku do mozku, kde se tato tekutina bělí, a poté přes lebku pomocí nervů a tkání do ostatních orgánů, vznikají nemoci typu syfilis, žloutenka či malomocenství.⁹²

Úbytek mozkových tekutin také způsobuje smutné a vzteklé počínání. Zbytkem tohoto násilného poklesu je smutek a nespokojenost, to způsobuje otřes duše, což způsobuje disharmonii mezi tělem a duší. Proto smutní lidé spí déle než ti šťastní, protože se během noci jejich mozek vysušuje rychleji než v případě šťastných lidí. Například René Descartes zavrhl aristotelsko-galénovské elementy a tělesné šťávy, z kterých Sabuco vychází, a zastával názor, že mechanickými pohyby lze vysvětlit fungování lidského těla i přírody jako celku. Tento názor byl velmi odvážným odmítnutím doposud uznávaných myšlenek a názorů.⁹³

Šestá část je psaná latinsky a není tak obsáhlá jako ty předchozí. Kromě jedů pro lidský život, činností mozku ve zdraví a nemoci, se zde věnuje vyjádřením a paradoxům lidské přirozenosti. Lítost nebo nuda způsobují nesoulad v duši. Podle jejích slov je to způsobeno rozruchem nebo otřesem mozku, kdy mozková tekutina a vlhkost, které podporují biologické funkce mozku a jsou na jedné straně, zatímco „zlé formy“ na straně druhé. Tyto otřesy jsou vyvolány pohybem „pia mater“, který způsobuje ukončení biologických funkcí. Nenávist je vzpomínka formy, která nesnáší a odmítá duši. Hněv nebo lítost jsou zase odmítnutím této formy přítomné v duši a zároveň jsou duši nenáviděny. Hněv, který je produktem lidské svobodné vůle, je odmítán skrz pohyb

⁹⁰ Sabuco, *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*, s. 71-81

⁹¹ Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 220

⁹² Sabuco, *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*, s. 296

⁹³ Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 248

„pia mater“⁹⁴ formy této nenáviděné duše společně s odmítáním tekutiny mozku. Účinkem hněvu je tedy klesání mozkové tekutiny, která se ochlazuje, infikuje nebo se vytrácí přirozené teplo srdce a břicha. Díky tomuto vysvětlení Sabuco kritizuje Aristotelovo a Galenovo stanovisko, že účinek hněvu je šumění krve kolem srdce. Pomsta je touha po odplatě a ublížení, a tím se podle Olivy vysvětluje, proč se při hněvu odvádí léčebné tekutiny z těla.⁹⁵ I v Descartesových dílech můžeme pozorovat podporu hledání zdroje například duševních chorob uvnitř lidského organismu, konkrétně v mozku, stejně jako je tomu u Olivy.⁹⁶

V poslední části, která je také psaná latinsky, Sabuco popírá existenci prázdnoty. Poskytuje nám vysvětlení vlivu Měsíce na lidský život. Také zde hovoří o životě, nemoci a smrti. Říká, že všechny biologické formy mají dvě fáze života, kterým odpovídají dvě etapy smrti. V první fázi života rosteme, dokud nejsou naše biologické funkce v dokonalém stavu. A v první etapě smrti zase zanikají naše staré biologické funkce. Přesto, druhá fáze života přetrvává, jelikož naše biologická forma přežívá pomocí přirozené vlhkosti, ale ne pomocí cizí vlhkosti. Nazývá se fáze „zachování“ a trvá delší či kratší dobu, v závislosti na okolním prostředí. Tato fáze má i své nemoci, které mohou vést k násilné smrti, tedy druhé etapě smrti.⁹⁷

Podle Waithové by se toto dílo dalo považovat za významné pro dějiny filosofie, ale i pro historii medicíny. A to díky odkazu mezi renesanční filosofií a „moderní“ racionalistickou osvícenskou filosofií, kterou představil Descartes až o půl století později. Sabuco ve svém díle naznačila problém mysli-těla, který se stal později velmi diskutovaným. Důležité pro toto dílo je, že Sabuco nenabízí teoretický argument, ale pouze ukazuje argument, který je v souladu s empirickým vědeckým pozorováním. Pokud jde o anatomické struktury a funkce lidského těla, která jsou viditelná pouze mikroskopickým vyšetřením, Sabuco předpokládá pozdější lékařské objevy v oblasti oběhového, lymfatického a neurologického systému.⁹⁸ „Sabuco také vyžadovala, aby

⁹⁴ Jemná prokrvená mozková blána vyživující mozek, vyskytující se u savců

⁹⁵ Sabuco, *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 253-270

⁹⁶ Porter, *Největší dobrodíní lidstva*, s. 272

⁹⁷ Waithe, *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 271-314

⁹⁸ Waithe, *Introducion*, In: *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 2

její filosofické názory na lidskou přirozenost byly v souladu s částí metafyziky a kosmologie, které staví lidskou přirozenost do širšího schématu- tedy do makrokosmu.⁹⁹ Medicína je podle Sabuco druh umění, kde se každý může prohlásit za umělce, tedy lékaře, aniž by jím skutečně byl. Žádná jiná lež neznamená větší nebezpečí a nenapáchá takové škody jako lež lékařská.¹⁰⁰

⁹⁹ Waithe, Introduction, In: *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*, s. 2

¹⁰⁰ Pomata, *Introduction*, In: *The True Medicine*, s. 8

6. Závěr

Cílem mé práce byla analýza vzdělávání renesanční ženy, zejména ve španělském prostředí. Jak z mé práce vyplývá, ženám se sice určitého vzdělávání dostávalo, ale objevuje se problém s definicí samotného pojmu vzdělávání. To, co si dnes pod tímto pojmem představujeme, se zdaleka neblíží k obsahu výuky tak, jak byl vnímán na začátku renesance. V renesanci záleželo na tom, v jakém společenském postavení se žena nacházela - tím jí příslušelo disponovat určitými intelektuálními schopnostmi. Zatímco ženy z nižších vrstev se naučily pouze řemeslu, které jim zajistilo živobytí, ženy z vyšších vrstev se učily číst, psát a znalosti dobrých mravů. Postupem času se zvyšovala kritéria pro ženskou vzdělanost, a to hlavně v oblasti četby. Díky četbě náboženských textů se žena dostávala do bližšího kontaktu s Bohem, a tím se s ním mohla usmířit. Proto také bylo žádoucí, aby lidé všech společenských vrstev všeobecně uměli číst.

Ve své práci jsem také nastínila postavení ženy v rámci společnosti. Představila jsem její jednotlivé role, které v renesanci sehrála, které určovaly její život a které ji do jisté míry omezovaly. Například role dcery ji nutila výhodně se vdát, aby zajistila rodinu. Většině žen byla odepřena podpora rozvoje vlastního intelektu a hlavní náplní jejího života se stalo manželství a péče o děti. Pokud se ženy zřekly života v manželství, nejlepší možností pro ně bylo vstoupit do kláštera. Tak se uchránily před božím trestem a také se zde mohly věnovat svému vzdělávání.

V renesanci existovalo relativně velké množství vzdělaných žen. Některé nad ostatními ještě vynikaly tím, že se věnovaly psaní vlastních textů, které se vydávaly i veřejně. Jednou z takových žen byla Terezie z Ávily, které se vzdělání dostávalo od otce, což bylo v této době častým jevem. Tereza v pozdějším věku vstoupila do kláštera, kde se jí dostalo vzdělání z více oborů. Kláštery sehrály významnou roli ve vzdělávání žen, jelikož to byly jedny z mála institucí, které podporovaly rozvoj ženského intelektu, zejména ve čtení a psaní. Kromě klášterů vznikaly v širším evropském prostředí také čistě dívčí školy, například v Hamburku. Ty ale byly určeny pouze pro dívky z vyšších vrstev.

Jak ukazuje poslední část mé práce, ženám se i výjimečně dostávalo odbornějšího vzdělání a nebyly omezeny jen na čtení náboženských textů. Oliva Sabuco de Nantes y Barrera ve svém spise *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocoda ni alcabzada de los grandes filosofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana* dokazuje, jak obsáhlé musely být její vědomosti. Pokud je Oliva skutečně autorkou tohoto spisu (tento fakt stále není prokázán a neustále se kolem této otázky objevují různé názory), ukazuje nám, že se žena ve světě, kde bylo vyšší vzdělání pouze výsadou mužů, jim mohla svým intelektem a myšlenkami vyrovnat. Její kniha by mohla být považována za příručku pro správně vedený život renesančního člověka. Popisuje fungování lidského těla, hlavní základy pro zdravý život atd. V celé knize se prolínají psychické a biologické mechanismy lidského života, a také se ukazuje jejich působení na okolní svět. Sabuco dokázala, že ženská mysl je schopna pochopit teoretické, ale i praktické znalosti světa.

Z mé práce také vyplývá, že církev nejenže začala ustupovat od útoků na ženy, ale sama se určitým způsobem na ženském vzdělání začínala stále více podílet. Nadále však přetrvával podřízený vztah mezi mužem a ženou, ale v některých zemích či oblastech se pozvolna vytrácel.

V knihách napsaných v pozdní renesanci, ve kterých se autoři zabývali ženským vzděláním, pozorujeme jisté změny, které proběhly od začátku této epochy. Ty jsou pro intelektuální formování ženy podstatné a dávají jí možnost dosáhnout kvalitnějšího vzdělání. Na výuku stejného charakteru, jaká probíhala u mužů, si ženy musely ještě nějakou dobu počkat, ale díky vlivu humanismu a zejména protestantismu se některým ženám podařilo přiblížit k úrovni vzdělání opačného pohlaví.

Resumé

My work is focused on the analysis of women's education and intellect in the Renaissance, especially in Spain. Based on this work we can see that women in this age were given a certain education. However, there was a problem to define this term. Nowadays level of education wasn't nearly as close to education at the early modern period. Moreover, in renaissance the important factor was also which social status a particular woman was a part of and that came down to intellectual capabilities she would possess. While the low class women were only allowed to learn a trade in order to maintain their income, women with a fancy status on the other hand were taught to read, write and were enlighten in good manners. The level of women's education was improved over time, especially in a reading field. Through the reading of religious texts a woman became closely connected to God and thus a way of reconciliation with God. It was therefore desirable that people know how to read in general.

In the work, I also outlines a status of a woman in society containing particular parts she would maintain in Renaissance which furthermore governed her life and also at the same time her life restricted. For example, she was sort of forced to get advantageously married so that she could provide for her family. A lot of women were taken away the privilege of development of their own intellect and their main role was marriage and care for children. Provided women renounced marriage, the best option in this case was to enter a convent as this was a way to protect themselves from God's punishment and they were given a chance to educate themselves as well.

In books written in late Renaissance, whose authors enaged in women's education, we can notice certain changes which has happened from the begining of this era and which are also important for a woman's intellectual development and so they can reach a better education through this asset. Women in Renaissance were not given the same level of education as men were but thanks to the effect of humanism and in particular Protestantism, women's education came close to the men ones.

My thesis shows that catholic church started to refrain from attacks on women and in a way participated in women education. The superior-subordinate relationship

between a man and a woman persisted back then, nonetheless in some countries or regions this attitude was slowly fading away.

The main topic of this work is Renaissance women and her intellectual abilities. With contribution of Renaissance intellectuals and recent authors dealing with this field I have attempted to collect and compare attitudes to women, their perceiving in the Renaissance and showed the basis of their education. The goal of my work is not an attempt of resumé of women education in renaissance – this task is on such limited space almost impossible. My goal is to acquaint of this topic and to point on authors, who dealt with this problem.

Seznam použité literatury a prameny

1. BERGIN, Thomas Goddard, SPEAKE, Jennifer. *Encyclopedia of the Renaissance and the Reformation*. New York: Facts On File, 2004, 550 s. ISBN 08-160-5451-7.
2. BURKE, Peter. *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*. Praha: Karolinum, 2007, 304 s. ISBN 978-80-246-1319-2.
3. CANNON, Mary Agnes. *The Education of Women During the Renaissance*. Washington D.C.: Nabu Press, 2012, 188 s. ISBN 1276625766.
4. ČERNÁ, Jana. *Očitá svědectví: Španělsko, Nový svět a změna vědeckého komunikačního paradigmatu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-261-0244-1.
5. ČERNÁ, Jana. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků: věda, umění, filosofie*. Plzeň: Západočeská univerzita v plzni, 2011, 235 s. ISBN 978-80-261-0063-8.
6. DELUMEAU, J. *Strach na Západě ve 14.-18. století. II : obležená obec*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-208-9.
7. FANTAZZI, Ch. Introduction. In: VIVES, Juan Luis. *The education of Christian woman. A sixteenth century manual*. Chicago: University of Chicago Press, 2000. ISBN 0-226-85814-6.
8. FLÓREZ, Cirillo, Pablo García CASTILLO a Roberto Albares ALBARES. *El humanismo científico*. Salamanca: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Salamanca, 1988. ISBN 84-505-8091-9.
9. GARIN, Eugenio. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003, 279 s. ISBN 80-702-1653-0.
10. GORFUNKEL, Aleksandr Chaimovič. *Renesanční filosofie*. Praha: Nakl. Svoboda, 1987, 377 s.
11. HOWE, Elizabeth Teresa. *Education and women in the early modern Hispanic world*. Burlington, VT: Ashgate Pub. Co., 2008, 240 s. ISBN 07-546-6033-8.
12. JOHNSON, P. *Dějiny renesance*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-68-3.
13. KALNICKÁ, Z. *Filozofky v dejinách evropské filozofie*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostrave, 2007. ISBN 978-80-7368-324-5.
14. MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař: věda, umění, filosofie*. Praha: Argo, 2012, 167 s. ISBN 978-80-257-0736-4.

15. PÉREZ, Janet a Maureen IHRIE. *The feminist encyclopedia of Spanish literature*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2002, 736 s. ISBN 0-313-32445-X.
16. POLIŠENSKÝ, J. - OSTROVSKÁ, S. *Velké a malé ženy v dějinách lidstva*. Praha : Jan Krigl, 2000. ISBN 80-902045-5-4.
17. PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva: Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha: Knižní klub, 1989, 349 p. . ISBN 80-726-0052-4.
18. SABUCO DE NANTES Y BARRERA, Oliva. *Nueva filosofía de la naturaleza del hombre, no conocida ni alcanzada de los grandes filósofos antiguos, la qual mejora la vida y la salud humana*. Madrid: Imprenta del Colegio de Sordo-Mudos y Ciegos, 1847, 644 s.
19. SABUCO DE NANTES Y BARRERA, Oliva, Gianna POMATA. *The true medicine: věda, umění, filosofie*. Toronto: Iter, 2012, 267 p. ISBN 978-077-2720-672.
20. TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Dějiny přemýšlení o náboženství a víře*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010, 211 s. ISBN 978-80-7043-939-5.
21. UBITO ARTETA, Antonio. *Dějiny Španělska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 915 s. ISBN 978-80-7106-836-5
22. VIVES, Juan Luis a Charles FANTAZZI. *The education of a Christian woman: a sixteenth-century manual*. Chicago: University of Chicago Press, 2000. ISBN 02-268-5815-4.
23. VIVES, Juan Luis. *Los diálogos: linguae latinae exercitatio*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 2005, 635 s. ISBN 84-313-2268-3.
24. VIVES, Juan Luis. *De institutione feminae Christianae*. New York: E. J. Brill, 1996. ISBN 90041065961
25. WAITHE, Mary Ellen. *Medieval, Renaissance, and Enlightenment women philosophers, A.D. 500-1600*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1989, 326 s. ISBN 90-247-3571-8.
26. WAITHE, Mary Ellen. *New Philosophy of Human Nature: Neither Known to nor Attained by the Great Ancient Philosophers, Which Will Improve Human Life and Health*. University of Illinois Press. 2007. ISBN 0252092317.
27. WHITEHEAD, B. a kol. *Woman's education in early modern Europe*. New York: Garland Pub., 1999. ISBN 0-203-90506-7.

